

Ali Canip Yöntem

HAKANİ MEHMED BEY

— Hayat ve eserlerine dair incelemeler —

On altıncı asrın ikinci yarısında yaşamış bir Türk şairi ki, bilhassa «Hilye-i Hakanî» diye anılan didaktik bir eseri ona şöret vermiştir. Son asır zarfında bu şaire ehemmiyet vererek matbuat âleminde ondan sitayişle bahseden, merhum Muallim Naci olmuştur. «Osmanlı şairleri,, nde, «Esami»sinde hattâ «Lûgat»inde büyük takdirle bahsetmiştir. Naciye göre bu eser şairin «ülüvv-i tab'ına şehadet etmektedir». Naci aynı zamanda: «âsar-i sairesi mervi ise de müsadif-i nazar-ı istifademiz olmamıştır» diyor.

Hakanî'nin Hilye'sinden başka iki eseri vardır: biri «Divan,,¹, öteki «Miftah-ı fütühât,, adını verdiği manzum «Hadisi Erbain şerhi'dir. Bunlardan daha sonra bahsetmek üzere önce hayatına dair malûmat verelim.

Bütün kaynaklar onu İstanbullu olarak gösterir. Doğduğu tarih belli değildir. Babasının kim olduğuna dair kaynaklar arasında ihtilâf vardır. Şairin muasırı olup ölümüne tarih söyleyen tezkere sahibi Faizî «Ayas Paşazade,, dediği gibi, Kâtip Çelebi de Keşfüzzünun'un «Divan-ı Hakanî,, maddesinde onu «Ayas Paşazade» olarak gösteriyor. Fakat «Hilye» sinden bahsederken «Hakanî Mehmed bin'i Abdülcilil» diye kaydediyor. Bu kayıt yalnız son tabida vardır. Eski Mısır ve İstanbul tabılarında yoktur. Riyazî tezkeresinin bazı nüshalarında «Vezir-i A'zam Ayas Paşa'nın ferzendidir» denildiği halde, bazılarında «Vezir-i A'zam Ayas Paşanın ahfadından» olarak gösterilmiştir. Rıza tezkeresinde «Merhum Ayas Paşanın ahfadından Mehmed Ağa» denilmektedir. Naci «Osmanlı şairleri» nde «Güzelce Rüstem Paşanın kerimezadesi olup Sadriazam Ayaz Paşanın akrabasından,, diye kaydediyor. Sicill-i Osmani, Güzelce Rüstem Paşadan bahsederken, bu Paşa için «Ayas Paşanın damadı, müstâit bir zat idi, kerimezadesi 1015 de vefât eden Hilye-i Hakanî müellifi Mehmet beydir» demektedir. «Hadikat-ül Cevâmi, Edirne Kapısındaki Mihrümah Camisinden bahsederken «Mektebin pençeresi önünde açıktâ Hilye sahibi Hakanî

Mehmet Bey medfundur ki Güzelce Rüstem Paşanın kerimezadesi ve sadriazam Ayas Paşa'nın dahi akrabasındandır» kaydını ilâve ediyor. Naci ile Süreyya Beyin bu kayda tabi olduklarını tahmin ediyorum. Ali Emiri Efendi kendi, kitapları arasında bulunan, Hakanî divanının baş tarafına, yazdığı mülâhazasında «gerek Hakikat - ül Cevamide gerek Muallim Naci Efendinin eserinde, Hakanî için «Güzelce Rüstem Paşa'nın kerimezadesi olarak gösteriliyor ki müşarünileyh Ayas Paşa, Güzelce Rüstem Paşa'nın damadı olduğu, bazı tevarihte muharrer olduğu cihetle, onların şu ifadesi de Hakanî merhumun Ayas Paşa merhumun mahdumu olduğunu isbat eyliyor», iddiasını ileri sürüyorsa da, bu kaydı hangi tarih kitaplarında gördüğünü tasrih etmiyor. Emiri merhum, Sicill-i Osmani'den bahsetmemekle beraber bu ciheti oradan aldığını tahmin etmekteyim. Yalnız bir nokta var: Sicil, Güzelce Rüstem Paşayı, Ayas Paşa'nın damadı olarak gösterdiği halde, Emiri bunun aksini ileri sürüyor ki, bir dalgınlık eseri olması ihtimali vardır.

Hakanî hakkında çok şey bilinmiyor. Yalnız Riyazî «Müteferrika iken Sancak Beyi olup badehu Divan-ı Hümayun-ı Sultânîde Muhasebeci olmuştu» diyor ki, onun memuriyet hayatına dair bildiğimiz bundan ibaret gibidir. Bir de kendisinin gençliğinde bir aşk macerası geçirdiğini ve sonra hacca gittiğini Miftah-ı Fütihat adlı uzun mesnevisinden öğreniyoruz.

Hakanî'nin elimizde üç eseri vardır. Bunların en meşhuru Hilye'dir. Sultan Mecid, Tabhane-i Âmile, yâni Devlet Basimevindeki tâlik hurufatın yeniden dökülmesini emretmişti. İşte Hakanî'nin Hilyesi, bu yeni harflerle ilk defa olmak üzere 1264/1848 de orada basılmıştır. Hilye, Hazret-i Muhammed'in şekil ve şemâlini tasvir etmek üzere, baştan sonuna kadar feilatün-feilâtün-feilün yazniyle yazılmış uzun bir mesnevîdir. Didaktik sahadan asla ayrılamayan bu manzume, yüksek bir edebî kıymeti haiz olmakla beraber, sırf mevzuunun kudsiyeti sebebiyle, bir zamanlar büyük bir şöhret almıştır. Şair eserinin sonunda:

«Olmadan bin yedi tarihi tamam.

Bu risalemde tamam oldu kelâm

diyor. Hakanî'nin divanı basılı değildir. Yazma nüshalarına bazı kütüphanelerde, meselâ, Üniversite ve Millet kütüphanesinin Emiri kısmında, tesadüf edilir. Bu, gazellerden müteşekkil bir divandır. Emiri nüshasında 1090 beyitten mürekkep 216 gazel vardır.

Muallim Naci, Hakanî'nin divanını görememiştir. Görmüş olsaydı, çok takdir edeceğine şüphe yoktu. Çünkü bu gazeller «passable: zârarsız» olmakla beraber, Naci'nin edebî eserlerde çok aradığı selâset ve sadeliği de haizdir. Rastgele bir tanesini okuyalım :

Efendi, Hasta-dil uşşaka lûtfeyle cefadan geç
 Müjenden çekme tek hancerlerin geçtik vefadan geç
 Safa-yi kalbile simâna bak mir'at-ı sâgarde
 Ruhun¹ germiyyetiyle neşve-i câm-i safadan geç
 Kapusun bir cevan-ı keç-külâhın secdegâh ettim
 Diyelden vâzâ sen bâna meyl-i mâsivâdan geç
 Tekellûf sâkit olsun mest-i câm-ı bade-i aşk ol
 Gel imdi keşti-i sahbây ile cûy-i fenâdan geç
 Görüp Hakanî'yi, ebruların çin etme sultanım
 Muhassal kullarından gördüğün cürm ü hatadan geç.

Miftâh-ı Fütûhat - Bu manzum bir Hadis-i Erbain şerhi mesabesinde. Basılmış değildir. Hakanî'nin bu eseri de, divan'ı gibi meçhul kalmıştır. Yazma nüshaları bazı kütüphanelerimizde, yine meselâ, Üniversite ve Millet kütüphanelerinde mevcuttur. Emirî kitapları arasındaki eski bir nüshasının başında surh ile «Hâzâ kitabı terceme-i Hadis-i Erbain min telif-i lâtif-i Hakanî Bey bin Ayaz Paşa» diye yazılmıştır ki, Hakanî'yi Ayas Paşazade olarak gösteren kaynakların iddiasını bu kayıt da teyit ediyor demektir. Miftâh-ı Fütûhat baştan sonuna kadar müfteilün-müfteilün-fâilün vezniyle yazılmış uzun bir mesnevîdir. Hakanî bu eserine 1011 de başlamış, 1012 de, yani 1603 de bitirmiştir. Miftah-ı Fütûhat Çigalezade Sinan Paşa'ya ithaf olunmuştur. Şair, eserini fasıllara ayırmıştır. «Sergüzeşt-i sahib-i telif» faslında, kendisinin başından geçen bir aşk macerasını anlatırken Hacca gitmiş olduğunu da ifade ediyor.

Hakanî 1015/1606 da İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Edirne kapısındaki Mihrümah camii haziresindedir. Hadikat-ül Cevamî'in Edirnekapısı camii faslında şu ibreyi okuyoruz: «Mektebin penceresi önünde açıkta Hilve sahibi Hakanî Mehmed Bey medfundur ki, Güzelce Rüstem Paşanın kerimezadesi ve sadri-azam Ayas Paşa'nın dahi akrabasıdır. İltifat-ı Beka 1015 tarihinde vefat eylemiştir. Seng-i mezarında hat yoktur».

¹ Ruh-Yanak

Muallim Nâci, Osmanlı Şairleride Hakanî'den bahsederken: «Sokaktan geçilirken kabristanın mektep duvarına muttasıl olan büyük penceresinden bakılırsa müdevver, yeşile boyanmış bir taş görülür ki, cephesinde şu kelimeler muharrerdir! «Hüvelbâki, Hille Hakanî hasretler ruhiçün elfatiha». Naci'nin teessüfle kaydettiği bu cahilâne kitabe, Hadika'nın ifadesinden anlaşılıyor ki, sonradan konulmuştur. Hakanî'nin ölümüne, tezkere sahibi Kafzade Faizî şu tarihi söylemiştir: «Hakani Bey ekbaya göçtü, 1015».